

Le Livre des Faits de Jaume le Conquérant. Perpignan: Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, CXIVe volume, 2007, 420 p. Dic versió catalana, tant de les introduccions i els comentaris dels autors al llibre de Jaume I, com d'aquest mateix text antic, deguda a J. M. Pujol. Encara abans, pel maig de 2004, A. i R. Vinas van publicar: *La conquête de Majorque*. Perpignan: Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, CXIe volume, 308 p.

El primer i més remot projecte dels autors fou d'adaptar al francès el conjunt del *Llibre dels fets* de Jaume I, que fins ara no havia estat mai traduït íntegrament a la llengua francesa. Però, després, la gran riquesa del tema de la conquesta d'un «reialme dins el mar» els menà a fer-ne objecte únic del seu primer llibre *La conquête de Majorque*.

Les tres obres de què parlem tenen, a primer cop d'ull, una característica comuna: són unes edicions luxoses, magnífiques, enriquides amb la reproducció de l'abundant iconografia que ha acompanyat el mite de la persona i els fets del rei Jaume des de l'edat mitjana fins als nostres dies, des de les miniatures medievals, passant per les composicions romàntiques, fins als llibres moderns d'història per a adults i per a infants. Els autors ens proposen uns llibres de textos i d'imatges a través de la història política i de la història de l'art.

Però un interès tot particular tenen, crec, les introduccions, notes i síntesis històriques parcials que van esmaltant tota la lectura del *Llibre dels fets*. El matrimoni Vinas palesa en aquests comentaris, d'extensió i estils diversos, la seva erudició i els seus innegables i ben compenetrats dots didàctics. Al llarg de la lectura del llibre del Conqueridor ens van sorgint als marges de les pàgines o en quadres intercalats aquelles gloses o explicacions que potser no se'ns hauria acudit d'esperar, però que ens resulten d'una il·lustració ben oportuna i evocadora. Retrec només com a mostra alguns d'aquests excursus:

El rei, els nobles i els juristes, El setge de Medīna Mayūrqa, El repartiment i el repoblament de Mallorca, Navarra al segle XIII, El rei En Jaume i les dones, El rei En Jaume i Maria, El segon concili de Lió (maig-juliol 1274).

Dins aquesta línia d'erudició informadora i glossadora del *Llibre dels fets*, l'obra sobre la conquesta de Mallorca dedica més de la meitat de la seva extensió a oferir-nos textos diversos que eixamplen, il·lustren o corroboren el que ens va contant el rei Jaume. Els nostres autors han seleccionat primer els capítols o paràgrafs XII-XLVII de la Crònica de Bernat Desclot, que tracten de la conquesta de Mallorca, els quals, gràcies a la qualitat informativa del gran cronista, fan paria de la crònica reial tot complementant-ne sovint alguns punts que en Jaume I són només al·lusions o elusions.

Segueix tot seguit un recull de textos i documents complementaris, d'un gran interès informatiu. En primer lloc, una antologia de breus textos d'autors àrabs sobre les Balears musulmanes. Es tracta d'autors que solen ser alhora geògrafs, cosmògrafs, mineralogistes, botànics, zòlegs, però també analistes i historiadors dels costums, que aporten en forma descriptiva una informació abundant. Aquesta part es clou amb una biobibliografia d'aquests autors seleccionats.

A continuació, trobem un bon nombre d'extrets del llibre II de la *Chronica illustrissimi Regis Aragonum Domini Jacobi Victoriosissimi Principis*, del dominic Pere Marsili (1313), que fan referència a la conquesta de Mallorca, d'un gran interès perquè ens revelen procediments de versió i interpretació del qui fou el traductor llatí oficial del *Llibre dels fets* per encàrrec del rei Jaume II.

Per bé que molt més breument, Ramon Muntaner també va dedicar dos paràgrafs (7 i 8) a la conquesta de Mallorca. A. i R. Vinas també els incorporen al seu conjunt de complements.

Finalment, integren al seu treball una antologia d'actes i documents oficials, necessaris i utilíssims per a verificar o esmenar dates, fets i enfocaments històrics que el text narratiu ens va exposant. La majoria d'aquests documents són escrits en llatí i algunes vegades també en català. Però, assequibles gairebé sempre només als paleògrafs i als erudits, és molt important que aquests textos, traduïts convenientment, es puguin posar també a l'abast dels interessats per saber com s'ha anat fent la història. Heus ací els documents recollits: 1) *Acte de navegació, 12 octubre 1227, Montsó*; 2) *Promesa de repartiment, 28 agost 1229, Tarragona, completada a Mallorca el 18 setembre 1229*; 3) *Butlla de Gregori IX, 29 novembre 1229, Perusa*; 4) *Franqueses concedides als habitants de Barcelona, 10 gener 1230, Mallorca*; 5) *Concessió de les primeres franqueses, 1r març 1230, Mallorca*; 6) *Donació als Templers, 17 abril 1230; còpia autèntica del 29 juliol 1262*; 7) *Concessions de cases als marsellesos, 23 octubre 1230, Mallorca*; 8) *Tractat de Capdepera, 17 juny 1231; Capdepera, còpia 17 febrer 1282*; 9) *Jaume I regula les relacions de la comunitat jueva de Mallorca amb els cristians, 11 juliol 1231, Mallorca*; 10) *Permuta amb Don Pedro de Portugal del comtat d'Urgell amb Mallorca, 29 setembre 1231, Lleida*; 11) *Contracte amb Guillem de Montgrí sobre la conquesta d'Eivissa i de Formentera, 7 desembre 1234, Lleida*. Menys la butlla del papa Gregori IX, tots els documents duen la signatura del rei Jaume I i dels testimonis corresponents.

Aquesta selecció textual informativa es clou amb unes quantes notícies històriques dels principals protagonistes del *Llibre dels fets*, que en contenen els trets biogràfics cabdals, els escuts heràldics, les signatures i eventualment altres elements simbòlics i socials. Aquests són els personatges escollits: *Jaume I d'Aragó, Nuno Sanç, Pere de Portugal, Ramon de Montcada, Guillem II de Montcada, Huc IV d'Empúries, Bernat de Santa Eugènia, Jaspert de Barberà, Oliver de Termes, Guillem de Montgrí, Huc de Fullalquer (Forcalquier), Aspàreg de la Barca, Berenguer de Palou, Miguel de Fabra, Sant Ramon de Penyafort*.

Tota la riquesa il·lustrativa que A. i R. Vinas aporten a la seva àmplia tasca triplicada sobre la figura i l'obra de Jaume I, demostra l'interès apassionat que els autors senten per un rei fonamental per a la història de Catalunya, però que consideren també seu, tot dolent-se que els francesos no li hagin concedit mai l'atenció que mereix per la seva vinculació personal i històrica amb terres que han arribat a formar part de França. Però els nostres autors han demostrat encara més la seva estima profunda pel rei Jaume –si se'm permet de veure-ho així– amb la delicadesa que han dedicat a la versió del *Llibre dels fets*.

En el llibre sobre la conquesta de Mallorca, ja remarcaven a la introducció la il·lusió que els feia de poder fer assequible als lectors francòfons un text català tan important que mai no havia estat traduït al francès, fora de la versió d'alguns fragments que va fer l'erudit montpellerí Charles de Tourtoulon el 1863 en el seu estudi sobre *Jacme Ier le Conquérant*. A part que aquesta obra és actualment inaccessible al gran públic, les seves traduccions, massa elegants, desnaturalitzen el text reial sense manifestar-ne tota la riquesa. Es manifestaven convençuts que, si aquesta obra cabdal havia estat durant segles desconeguda dels lectors francòfons, era, d'una banda, per la dificultat que presenta la seva traducció, però també pel fet que no s'havia trobat, llevat de Tourtoulon, cap lingüista o historiador desitjós de fer conèixer al nord dels Pirineus un personatge nascut a Montpeller i sobirà tant a Perpinyà com a Barcelona, que pertany sens dubte a la història del sud de França, occità i català.

Segons els ardis autors, que es decidiren a emprendre la tasca de la versió francesa dels *Llibre dels fets*, les dificultats de lectura i traducció del text eren les següents:

- 1) El fet de tractar-se d'un text de la segona meitat del segle XIII, amb una llengua encara arcaica, amb dificultats, sovint, d'interpretació.
- 2) Davant una llengua reial sistemàticament concreta, calia guardar-se de traduccions massa elegants, que podien desfigurar el sentit de les imatges.
- 3) L'oralitat de l'estil del text és la font de la majoria dels problemes de traducció. Aquesta oralitat es manifesta sobretot pels fenòmens estilístics següents:
 - a) Repeticions de mots, que a vegades cal considerar bé de no eliminar perquè tenen referents diferents, que l'oralitat de l'estil sobreentén.
 - b) Coordinació sintàctica laxa: frases narratives encadenades simplement i contínuament per la conjunció *e/et*.
 - c) Construccions periòdiques orals, més o menys coherents sintàcticament.
 - 4) L'obscuritat i la dificultat d'interpretació que presenten alguns mots, sobretot hàpaxs.
 - 5) La dificultat de mantenir en francès l'ús tan típic de Jaume I del pronom personal en plural majestàtic.
 - 6) La tria de la llengua original catalana o del francès en la citació dels noms propis.

Els autors resumeixen en altres paraules els criteris que els han guiat en la traducció francesa del *Llibre dels fets*:

- 1) Fidelitat a la literalitat del text, si no implicava repeticions feixugues ni ruptures incomprensibles.
- 2) Confiança absoluta en la coherència del pensament del rei, malgrat les incoherències estilístiques, que obligava a vegades a fer interpretacions.
- 3) No bandejar els punts foscos, sinó acceptar de prendre-hi partit, malgrat que pogués ser discutible.
- 4) I sobretot el desig de fer la llengua tan fluida i natural com fos possible, evitant arcaismes i formes gramaticals obsoletes en el registre oral. En un mot: la necessitat de respectar al màxim la naturalesa del text.

Aquests criteris es repeteixen gairebé exactament a l'edició francesa íntegra i a la catalana del *Llibre dels fets* de Jaume I.

A l'hora de fer-ne l'edició catalana, a part de la traducció de les introduccions i els comentaris diversos dels autors, calia pensar especialment en una versió al català actual feta directament del text reial original. Els autors van pensar d'encomanar aquesta tasca al professor Josep M. Pujol, que ja els havia assessorat en la traducció francesa. Pujol no explicita els seus criteris d'adaptació del text al català modern. Cal suposar que són els mateixos ja esmentats, que apareixen sota el títol de *Principis de la versió al català modern*. Però, ultra això, en una anterior *Invitació a la lectura del Llibre dels fets del rei En Jaume*, que signa, diu només aquestes paraules: «Aquesta edició s'ha fet amb el propòsit de facilitar al màxim la complicitat entre el narrador medieval i el públic dels nostres dies. El lector trobarà una versió al català modern que, tot conservant el dring de la conversa entre el Rei i els seus cavallers, ha procurat llevar en tot moment les opacitats i els equívocs –els 'falsos amics'– que el temps ha creat

entre el català de la segona meitat del segle XIII i el dels nostres dies; l'anotació, els mapes, el glossari i l'índex dels protagonistes li aclariran allò que el Rei no explica perquè aleshores era cosa sabuda de tothom; els comentaris intercalats i la il·lustració, especialment triada, el ficaran dintre de la mentalitat i la perspectiva visual del segle XIII».

Pel que fa a la versió al català modern del nostre *Llibre dels fets*, sigui'm permès de fer-hi alguns comentaris particulars, sobretot després d'haver-ne fet també una altra adaptació anterior al català actual (*Jaume I el Conqueridor. Llibre dels fets*. A cura de Jordi Bruguera. Barcelona: Proa, 2008, 434 p.).

Naturalment, una tasca d'aquesta mena, pot tenir intencions, enfocaments i interpretacions diverses. En la meua edició deia que havia intentat de fer un text adaptat al català actual. *Adaptat*, no pas *traduït*, malgrat que pugui semblar un simple joc de paraules. Ho explicava detallant tots els punts que s'havien adaptat a la llengua moderna i les raons de la conservació de moltes formes lèxiques i construccions. Resumia l'adaptació del *Llibre dels fets* al nostre català actual dient que pretenia «que els lectors d'ara el puguin llegir amb *comprensió fluida* sense deixar de percebre'n l'aire de venerable antigor». *Comprensió fluida* implica adaptar totes aquelles formes gramaticals i lèxiques que rellisquen del tot a un lector actual. Per a mi es tracta que un lector actual pugui entendre què diu Jaume I, però que li soni *antic*. Més encara: convé que senti que és un català antic, però que l'entén. Malgrat que un altre text català modern li brindaria una altra fluïdesa, sense la rudesia i les imperfeccions –i feixuguesa a vegades– d'un registre oral, i justament el del rei Jaume. Per a mi, les versions francesa de Vinas i catalana de Pujol encara són potser massa *perfectes*, respecte a l'original.

Però, és clar, hi ha moltes maneres de fer les coses. Per raons objectives i també subjectives. Podríem aplicar aquí –una mica abusivament potser– allò de *Trahit sua quemque voluptas*, de Virgili. En una visió i assumptió actuals del *Llibre dels fets*, potser hi pot predominar un enfocament més lingüístic o més literari. Suposo que tots dos són lícits i vàlids. Un filòleg professional de la llengua, evidentment, llegirà Jaume I, directament en els còdexs primitius o en una edició crítica. Un altre lector atret pels textos catalans medievals, sense ser-ne especialista, podrà posar més aviat l'accent del seu interès en els aspectes lingüístics o en els literaris i de contingut del *Llibre dels fets*. Ara, doncs, té a l'abast dues possibilitats de fer-ho. En tot cas, cal celebrar l'aparició d'aquesta darrera edició, tan magnífica i acurada en tots els sentits, i felicitar-ne cordialment els autors.

Jordi BRUGUERA